

Иван Спасов

ИЗ БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРНА КЛАСИКА

Учебни анализи

Иван Вазов Христо Ботев Пенчо Славейков

Пейо Яворов Димчо Дебелянов Христо Смирненски

Елин Пелин Гео Милев Никола Вапцаров

Дора Габе Павел Вежинов Елисавета Багряна

БИБЛИОТЕКА

ЗРЕЛОСТНИК

„Под игото“ – най-българският роман

След Освобождението, отвратен от порядките на неуреденото ни общество, Вазов намира творческа подбуда и обилен материал за вдъхновение тъкмо в конкретните исторически процеси, дали съдържание и облик на последните години от робството. В тях е и коренът на романа „Под игото“. Ето защо това произведение е дълбоко национално по своя характер. То излиза изпод перото на един повествовател, за когото описваните случки не са толкова спомен, колкото са жива действителност, възкръснала отново в душата му. Много безсънни часове и нощи прекарва творецът в своята емигрантска стаичка в Одеса: будува една българска съвест, мисли един родолюбец, тъгува човекът, изгубил това, което най-много обича: земята, народа, средата, приятелите си. Той се пренася в България, заживява с нейната атмосфера, с близки и познати, вижда съратници, възхищава се от героите, възмущава се от подлостта на предателите, изтръпва от жестокостта на поробителите. Спомените стават нова действителност, която изцяло завладява писателя: „Дойде ми вдъхновение да напиша тоя роман и аз задишах пак въздуха на България.“ Другаде той казва: „С усърдие и въодушевление аз се предадох на работа и заживях с образите на своето творческо въображение, усещайки голям подем“.

Необходимо е да обърнем особено внимание на две неща: Вазов е искал да отрази не някои отделно взета страна от живота, а самия живот на народа за определен период от съществуването му: „Поставих си за цел да изобрази живота на българите в последните дни на робството и революционния дух на епохата на Априлското въстание“. Освен това той е желал да изтъкне преди всичко борческото настроение на масите, тяхното мощно осъзнаване и надигане. Самата задача на писателя е продиктувала и сюжетните композиционни и художествени особености на романа: епична широта, дълбока проникновеност в характерите и в конфликтите; разгърнат повествователен обхват, увлекателност на фабула-

та и убедителност на описанията. Умело са кръстосани, а са и органически обединени множество епизоди и сцени от всекидневния бит, поредица обикновени проявления на хората от провинциалното градче. Разказани са някои пикантни истории, разкрити са комични постъпки, даден е простор за изблик на волността индивидуално и колективно. Ала всичко е строго конкретизирано по време и място и е наситено с характерното за този период историческо и политическо осветление. Понякога се изказва мнението, че битовият елемент в „Под игото“ преобладава, че поривите на обществения живот са приглушени. Това не може да се приеме за истина, защото всеки би могъл да си представи какво ще се получи, ако изхвърлим от романа първата му част, която е най- „битовата“. Тогава ще лишим цялото произведение от здравия български дух, от оная естествена народностна среда, в която се заражда и разраства освободителното движение. Как би могъл който и да е писател, когато художествено, емоционално, „нагледно“ представя живота на народа, да отстранява, да „прескача“ бита? Иван Вазов никъде не стига до самоцелен битовизъм. Даже и когато рисува домашната обстановка у чорбаджи Маркови, вътрешната подредба на дома му, то чрез тези похвати авторът уточнява културните потребности на времето, определя семейните нрави, показва новото и старото във вкуса на българина преди Освобождението. Битовизъм ли е прекрасната сцена от тлаката в Алтъново? Тези страници са неповторими като израз на българския селски дух. Те са забележителни като поетическо отражение на живота в балканските селища през оная мрачна, тревожна и очакваща епоха. Ние нямаме и досега по-майсторско и по-внушително пресъздаване на селските обичаи, вълнения и страхове, на желанието за бунт и свобода по това време. В нито една сцена битопредставянето не взема връх над остриите национални тежнения. И същевременно те са изтъкнати чрез особеностите на ежедневието, в което съществуват и се изявяват както отделните хора, така и обществените групировки. Навсякъде усещаме тревожния пулс на епохата, разбираме становището и на героите, и на техния изобразител. Генералният проблем на деня е революцията. Вярно, не всички лягат и стават с оръжие в ръка, но всички са напрек пред идващата буря. И най-личните чувства и преживявания, и най-интимните помисли и действия са пронизани и обогрени от големия национален избор, продиктувани са от политическия и социален конфликт.

Широтата на епическото повествование във втората част на романа е стеснена в сравнение с първата. Тая отклика на композицията нито е случайна, нито пък е недостатък. Такъв е бил и замисълът на писателя: първоначално да покаже живота на българите в навечерието на Априлското въстание по-обстойно и затова съсредоточава средствата си върху отличителни „битови“ сцени, а после да изведе и подчертае революционната линия, да стигне до главния конфликт, да внуши неутолимия порив

за свобода. И по такъв начин политическите и социални събития не са оголени, не приемат формата на суха хронология. Те са вплетени в потока на богатия и разнообразен всекидневен бит. Но всяко нещо носи акцента си, придобива собствена роля, спомага за открояване на общата обстановка. За мнозина разгромът на Турция е като че ли предопределена неизбежност: „Нашето въстание ще бъде гробното опело на турската империя“ – заявява уверено и с гордост бай Мичо. Дори се повежда, и то най-сериозен дебат за бъдещото устройство на държавата ни. Крилатата фраза и съдбоносното число – „Турция ке падне 1876 г.“ – разколебават и най-твърдите неверници. Вазов сам коментира: „Кой беше уловил в мрака тая светулка...? Така предразсъдъкът обяснява, когато разсъдъкът се отказва.“ В своите „Записки...“ Захари Стоянов така умува за въздействието на тези опияняващи думи: „Ако това лице, което и да било то, живо или умряло, беше написало хиляди дебели томове, не щеше да подпали толкова огъня в сърцето на българския народ, отколкото може да достигне то само с три думи“...

Като гледа как здравите ръце на Калчо Букчето въртят големия свредел и дълбаят черешовия дънер, чорбаджи Марко се пита: „Дали не е пък наистина настал краят на това царство?“ А на друго място и по друг повод се казва: „Ако пламне навсякъде, то и аз ще нарамя пушката.“ Главата „Около един труп“ има символично значение. Тук, около трупа на черешовото дърво, се провежда заседанието на революционния комитет, тук става дълбокото вътрешно сътресение у неверника бай Марко. Тая сцена разкрива ентузиазма на борците и готовността за бой. Сякаш не е прострян един черешов пън, чийто „рев“ няма да се чуе и на пет крачки разстояние, а като че ли е повалена могъщата и страшна империя на султана. Тази глава, заедно с „Пиянството на един народ“ и „Новата молитва на Марка“, е художествено-емоционален документ за поразителната висота, до която се издига българският революционен дух в епохата на робството. Разбира се, и всичко предлагащо и последващо тези неповторими сцени доказват устрема, волята, готовността за жертва и себеотдаване в името на индивидуалната и всеобща свобода. Кулминацията в романа не е самото въстание, носещо в себе си и причините за разгрома, а грандиозната патриотична идея, която го ражда, великият национален порив, който го възпламенява. Това е изблик не само на физическата, но преди всичко на духовната енергия у народа, трупаната пет века, намерила сега пък за реализация в общата борба с оръжие и слово. Преди Боримечката да изнесе на гърба си черешовото топче на Зли дол, Безпортев е вече яхнал напред междана пред очите на всички турчина и му е извикал дръзко: „Читак, къде отиваш? Как дерзаш да тъпчеш тая света земя?“ Народът се смее и одобрява, а чорбаджи Марко разсъждава: това вчера и завчера не можеше да стане, днес става. „Отде тая дързост у раята и тоя страх у господаря?“ Действително сега се проявя-

ва внушителната смелост на раята – решителност, която има дълъг и мъчителен развой: от мрачната килия на Паисий, през славното бесило на Левски до безумния подвиг в Батак и Перуцица, в Панагюрище и Клинсура...

Когато Вазов пише романа „Под игото“, той е вече отрезвял от „цял ред исторически примери“, но у него теоретическият огън, писателската страст и патриотичното вдъхновение не са изстинали. Те дават живот на толкова покъртителни картини, на десетки непостижими образи. И като писател реалист, и като българин патриот Вазов събужда у читателя дълбока почит към делото на борците и всеотдайна признателност към тяхната памет. Може някъде неговият хуманизъм да се е възбунтувал срещу пиянството, завършило с погром и кръви, но с романа си Вазов утвърди, възвеличи, обезсмърти Априлското въстание, увековечи гордостта си от българския народ, който с железни късове, цигански гвоздеи и конски петала дръзна да разкъса вековните окови и да извести свободата: „Историята рядко ни дава пример за такава самонадеяност, която приближава до лудост. Българският национален дух никога не се е вдигнал до такава висота...“ В „Под игото“ живее и се бори една силна в непокорността си България, а след Освобождението същата България се управлява от шарлатани, „идеолози ала Свирча“. Чрез устата на главния герой Бойчо Огнянов авторът оправдава делото на априлци, макар и завършило неуспешно: „Опитахме се да спечелим свободата си с кръв – не успяхме... Това е жално, но не стидно... Позор и престъпление ще бъде само, ако скръстим вече ръце... ако плюем на идеала си, ако забравим кръвта и пожарите, в които днес плува България...“

И днес четенето, тълкуването, изводите от безсмъртния роман на Иван Вазов носят и разкриват огромни поуки за народа ни, за неговото самосъзнание, за отцеругателите, за чуждопоклонниците от най-различен калибър и с най-прозрачни сметки. Писателят е дал голям урок и на т.нар. „еволюционисти“, на ругателите на „дядо Иван“, на съвременните историци, които шарлатанстват за някакво чуждо „присъствие“, за някаква мирна и тиха „контактна зона“ на две култури. Огромният изобразителен и преди всичко патриотичен талант на белетриста ни остави произведение, което поддържа вярата и самочувствието ни на българи с вековна история и с достойни чела.

"Из българската литературна класика" е последната и посмъртно издадена книга на известния литературен критик Иван Спасов. В нея са включени рецензии и анализи на много от емблематичните за българската литература писатели и поети, извоювали с творческото си наследство статут на класици на българското художествено перо. Статиите са писани от критика през периода 1994-1999 г. и представляват актуален и дълбок прочит на автори-бастиони на българщината като И. Вазов, Хр. Ботев, Е. Пелин, Й. Йовков, Д. Дебелянов и др. Съобразена с традициите на родната изследователска школа, но и приобщена към новите тенденции в прочита на класиците, "Из българската литературна класика" е четиво, предназначено за ученици, кандидат-студенти, студентите в хуманитарните дисциплини, а също не и за техните преподаватели. Книгата е едно необходимо помагало и за зрелостниците, защото тя запознава с творчеството на последното поколение български класици - Елисавета Багряна, Павел Вежинов и Дора Габе.

